

HÖZZÁSZÓLÁSOK

Lackó Miklós: Igen jónak, tartalmasnak, gondolatébresztőnek tartotta a referátumot. Kifejtette, hogy az ellenforradalmi korszak „elitjének” tárgyalásakor nagyobb súlyt kellene fektetni Horthy és környezete szerepének bemutatására. A Horthy körül kialakult kultusz az „elit” egyik sajátos összetartója volt. Utalt továbbá arra, hogy a katonai elit súlyát és szerepét jobban kellene hangsúlyozni, főleg a 30-as évektől kezdődő időszak vonatkozásában.

Az ellenforradalmi rendszer elitjének vizsgálatánál — véleménye szerint — két szempontot kell kiemelni. Az egyik a kor általános tendenciáinak magyarországi érvényesülése. Ezeknek megfelelően 1917 után az uralkodó elitben kettős tendencia jelentkezik. Egyrészt a fő döntések az uralkodó körök egyre szűkebb csoportjainak kezében összpontosulnak; másrészt ugyanekkor az uralkodó elit számszerűleg kiszélesül (ezt követeli a tőkés rendszer egész gazdasági és politikai mechanizmusa). A másik szempont a magyar társadalmi fejlődés sajátosságainak figyelembevétele. A magyarországi uralkodó elit sajátossága volt — amint ezt a referátum is

²⁵ Báró Feilitsch Berchtold.

hangsúlyozta —, hogy igen eltérő csoportokból alakult ki, s így belső ellentétei és harcái élesebbek voltak, mint például a nyugati országokban.

Ide kapcsolódik a dzsentri-kérdés. Magyarországon az ún. úri középosztály széles potenciális elitet képezett. Ennek tagjai magukat az ország elitjébe tartozónak tekintették. Amikor 1919 után az elit kiszélesült, az utánpótlás zömmel ebből a rétegből, az ország legreakciósabb rétegéből került ki.

Magyarországon különösen erős volt az az egyébként általános törekvés, hogy politikai pozíciók birtokosai ennek révén gazdasági hatalmat igyekeznek szerezni. Magyarországon ennek megfelelően módosulva jelentkeztek az állammonopolista tendenciák: a „zsidó” nagytőke nem remélhette, hogy a politikai elitbe jut; ellenkezőleg, a politikai és katonai hatalmat kezében tartó állami hivatalnokréteg igyekezett bejutni a nagytőke pozícióiba. Ezért a felső államhivatalnoki réteg az állammonopolizmus kiszélesítésére törekedett, míg maga a fináncőke korlátozni igyekezett az állami beavatkozást.

Mindez összefügg a fasizmussal. Magyarországon a militarista réteg nagy szerepe, az államnak a gazdasági hatalom birtokosaival szemben is érvényesülő „önállósodása”, a dzsentri, illetve dzsentroid réteg harca az igazi elitbe jutásért, mind érintkezett a fasizmussal. Ebből következett, hogy Magyarországon a szélső-fasiszta irányzatok elindítója és vezetője nem a reakciós kispolgárság, hanem az „úri” dzsentroid réteg.

Orbán Sándor: Tisztázandónak tartja, hogy az „elit” hogyan viszonylik az állam vagy az uralkodó osztályok bevált marxista definiálásához. Indokoltnak tartja az uralkodó osztályok árnyaltabb elemzésére való törekvést, ehhez azonban szerinte a Mills által vizsgált amerikai viszonyokhoz képest több támpontot nyújtana a munkásmozgalom népfretonos gyakorlatának elemzése, hiszen ott is egyik döntő kérdés volt a különbségtéves az uralkodó osztályok és rétegek között.

Hangsúlyozza a mennyiségi viszonyok vizsgálatának fontosságát az elitbe jutás esélyeinek és az elit más problémáinak kutatásában. A másodlagos ismérveket, mint pl. klub- és kaszinótagság, a maguk értékére leszállítva kell figyelembe venni. Hasznosnak tartja a kontinentális vagy Európán belüli összehasonlításokat, de véleménye szerint nem szabad abszolutizálni és önkényesen középpontba helyezni az összehasonlításnál mutatkozó különbségeket (pl. zsidókérdés, antiszemitizmus).

Hangsúlyozza, hogy a Horthy-kori elit zártsága és viszonylagos bővülése ellenére jóval kasztszerűbb volt, mint Nyugat-Európában. Ha volt potenciális elit, az nem a kapuk kinyitásával, hanem a trianoni határokkal kapcsolatos. Nem lehet a radikális agrárdemokráciát az uralkodó „elit” bomlásából levezetni, sem pedig a zsidótörvényeket az „elit” gazdasági reformjainak maximumához sorolni.

Tilkovszky Lóránt: Az uralkodó elithez tartozás politikai és szociológiai kritériumait érintve kiemelte, hogy nemcsak az elitbe való felemelkedés, hanem az abból való kirekesztődés vizsgálata is szükséges volna. Véleménye szerint nem lehet a kormánypárt összes parlamenti képviselőjét az elit tagjának, ugyanakkor bizonyos ellenzéki pártok vezetőit az eliten kívülállónak tekinteni. Az Etelközi Szövetség szerepének eltűzését vetette a referátum szemére.

Kővágó László: Véleménye szerint a referátum eltúlozza a politikai elit jelentőségét, s lebecsüli a fináncőke hatalmi súlyát. Túlzásnak tartja azt a beállítást, hogy a fináncőke exponenseinek a kormánypárthoz kellett volna csatlakozniuk azért, hogy részesüljenek a hatalomból. Megítélése szerint a referátum az uralkodó elitet leszűkíti a végrehajtó hatalom irányítóira, mint a „keresztény-nemzeti” államrezon hordozóira.

Vida István: ismerteti Stier Miklóssal és Sipos Péterrel közösen, az ellenforradalmi korszak kormánypártja parlamenti frakciójának társadalmi-politikai összetételét vizsgáló, statisztikai módszerekkel végzett kutatásait.

A vizsgált időszakban, 1931—1939 között az uralkodó osztályok részesedésének fő aránya a parlamenti frakcióban nem változott, de azért jelentős eltolódások észlelhetők. Csökken a hagyományos uralkodó osztályok közvetlen és közvetett képvisellete, viszont nagy arányban nő a dzsentri-középbirtokos-katonatiszti elem részesedése. Az államhivatalnoki kar részvétele némileg csökken, míg a szűkebb értelemben vett értelmiség: orvos, mérnök, tanár stb. aránya változatlan. Ez a változás is tükrözi a konzervatív ellenforradalmi erők visszaszorulását és a totális fasizmus képviselőinek térnyerését.

Stier Miklós: Kifejti, hogy a kormánypárti képviselők kisebb csoportjainak, frakcióinak vizsgálata rávilágít arra, hogy nem minden kormánypárti képviselő vett részt az országos érvényű döntések meghozatalában, volt egy jelentős „mocsár”, jelentéktelen, egyéni vélemény nélküli képviselők csoportja, akiknek nem volt döntő szerepük a politikában.

A központi elit mellett helyi elitek is voltak, amelyeknek jelentős szerepük volt, a közigazgatásra való befolyásuk által, az országos politikára is.

Az uralkodó elitnek Lackó Miklós által megvilágított szűkülő és táguló tendenciája közelebb visz az ellenforradalmi rendszer faszálódása ütemének helyes felméréséhez. A hatalmi elit tágulása a harmincas évekre esik, a dzsentri-középrétegek nagy előretörésének időszakára.

L. Nagy Zsuzsa: Nagyobb figyelmet kell szentelni a katonai elit szerepének. Magyarországon ez a szerep nagyobb volt, mint más országokban, ugyanakkor ez bizonyos világméretű tendenciával is egybeesik, az első világháború után világszerte megnövekedett a kapitalista országokban a hadsereg befolyása az államapparátusban.

Ságvári Ágnes: Elfogadja a referátum alap gondolatát, annak a marxista gondolatnak a felelevenítését, hogy egyik osztály sem gyakorolja uralmát közvetlenül, hanem az uralkodó osztály általános érdekeit kifejező csoport révén. Ennek a politikai elitnek jelentősége a modern társadalmakban az állam szerepének növekedésével, a szervezethez fokozódásával együtt nő. Elfogadja a referátum alapján, hogy az elit alapját országonként más és más rétegek alkotják. A modern állammonopolista kapitalizmusban például nő az államigazgatás vezető karának és a hadseregnek a befolyása.

A horthysta elit összetételét a korszak politikai szükségletei határozták meg. Helyet foglalt benne a hagyományos vezető gárda, mint a Monarchiával való folytonosság reprezentánsa, a konzervatív uralmi formák fenntartója. Másrészt az 1919-es ellenforradalom előtérbe helyezte a fehérterrort hordozó katonatiszti réteget, és dicszenti elemek fokozott bevonását tette szükségessé.

A felszólaló hiányolta az elit fogalmának meghatározását. A jelenlegi megfogalmazásban — véleménye szerint — a bázis és az elit összefolyik. A referátum azt a látszatot kelti, mintha a kormánypárt egésze beletartozott volna az elitbe, valamint az elitbe sorolja a középosztály egészét.

A felszólaló az elitet politikai kategóriának tekinti. Szerinte az elitbe tartozik az uralkodó osztálynak az a vezető csoportja, amely meghatározza a kormány fő politikai vonalát, az osztály uralmának legoptimálisabb megvalósítása szempontjából, esetleg egyes rétegek érdekeinek korlátozása árán is.

Elfogadja az elitben résztvevő rétegeknek a referátum által adott elemzését, ugyanakkor elutasítja az elitnek — nézete szerint — a tanulmányban jelentkező szervezeti felfogását. Szerinte az egyes szervezetek (parlament, kaszinók, felsőház) hatalma a kormányhoz képest korlátozott volt. Túlzottnak találja az Ételközi Szövetségnek tulajdonított nagy szerepet. Az elit tagjai kormánytiszségeket töltöttek be, nem volt szükségük titkos döntésekre. A hadsereget nem lehet önálló erőnek tekinteni. Az elit vezető ereje a kormány, illetve a nagytőke exponenseivel közvetlenül irányító kormánypárt volt.

A tanulmány érdemeként említi esszészzerű tárgyalásmódját, s megragadja az alkalmat, hogy méltassa ennek a történetírási műfajnak időszerűségét.

Szabó Miklós: Véleménye szerint a Horthy-korszak titkos társaságainak a szerepét a referátumban tárgyalt államrezon fogalma alapján lehet megérteni. Az ellenforradalmi korszak egyik legjellemzőbb sajátossága volt, hogy az uralkodó osztályok egyes csoportjai között az éles ellentétek ellenére is fennállt egy sajátos belső egyetértés és együttműködés, amely az ellentéteket szabályozta és nem engedte túlfeljönni bizonyos határokon. A titkos társaság volt az a szervezeti forma, amely átfogta az uralkodó osztály ellentétes csoportjait; az elit szabadkirályválasztók és legitimisták, kormánypárt és fajvédő ellenzék akcióit egybehangolta.

Mindez nem csupán a baloldali erőkkel szembeni ellenforradalmi érdekközösség eredménye, hanem a magyar kapitalista fejlődés bizonyos sajátosságainak következménye. A polgári fejlődés kezdetén a gyenge magyar tőkés osztály nem tudott önálló gazdasági és társadalmi erőként megállni a külföldi konkurenciával és a nagybirtokos osztály nyomásával szemben, hanem az állam gazdaságpolitikai támogatására szorult. Ugyancsak állami támogatást igényelt a kapitalista fejlődéssel nehezen lépést tartó nagybirtokos osztály. A két egymással konkuráló uralkodó osztály ily módon egyaránt az államapparátus támogatását igényelte, s ez egymás elleni harcukat korlátozta. Az államapparátus így a századfordulótól kezdve a „mérleg nyelve” szerepet élvezte. Kialakult egy sajátos etatizmus, amely előképe volt sok tekintetben az állammonopolizmus fasiszta válfajának. Az uralkodó osztályok harcai ezen a kereten belül a nagyobb állami támogatásért folytak.

Ránki György: Általában egyetért a referátummal, elméleti (a szövegből kihagyott) bevezető részét azonban elnagyoltnak tartja. Hiányolja, hogy nem határozza meg világosan az elit fogalmát.

Egyetért Kővágó Lászlóval abban, hogy a referátum nem emeli ki kellő mértékben a fináncsökés gazdasági elit politikai szerepét. Véleménye szerint a politikai és a gazdasági elit hatalmi súlya nem volt egyforma az egész korszak folyamán, a referátum helyesen fejtí ki, hogy a harmincas évektől kezdve a politikai elit háttérbe szorítja a fináncötöke képviselőit, ugyanakkor viszont a huszas évek közepén, a bethleni konszolidáció idején a fináncötöke hatalmi befolyásának csúcspontján állt az egész kapitalista korszakban.

Egyetért Stier Miklóssal a vidéki elit jelentőségének kérdésében.

Egyetért L. Nagy Zsuzsával a katonai elit szerepének hangsúlyozásában.